

Religija prakulture.

Dr. A. Gahs.

(Nastavak.)

D. Sjeverna Amerika.

2. Kulturno-historijskim putem smo utvrdili, da su nosiocima relativne prakulture u Sjev. Americi ostali: centralni Kalifornijci, (gorski Seliš), neki zapadni i sjeverni Algonkin i neki Paleo-Eskimi. Primjesa mladih kultura imadu u većoj mjeri uistinu svi, pa se njihova religija kreće otprilike u oblicima, kakve smo našli u Juž. Americi kod Ona, Džes i Uitoto.

Razmjerno su najviše sačuvali svoju originalnu kulturu i religiju centralni Kalifornijci t. j. Juki i dio Penuti. To su u novije doba zapazili naročito američki etnolozi te su se velikim marom dali na istraživanje njihove kulture i religije: tako Kroeber, Dixon, Curtin, Sapir i dr. Skupljeni materijal djelomično su sami i obradili. U većoj sintezi, naročito u vezi sa ostalim kulturama urođenika Sjev. Amerike, učinili su to dva njemačka etnologa, i to F. Krause u djelu: Die Kultur der kalifornischen Indianer (Leipzig 1921.) i P. U. Schmidt: Die Altstämme Nordamerikas (Festschrift Eduard Seler, Stuttgart 1922., str. 471.—502.). Prvi je obradio više materijalnu kulturu i socijalne uredbe, drugi opet socijalne uredbe i religiju.

Konačni je rezultat svih ovih istraživanja sličan otkrićima u jugoistočnoj Australiji: u centralnoj Kaliforniji ističe se veoma markirana ličnost Najvišega Bića, a njegova svojstva kulminiraju u stvaranju svega, što postoji. U tomu se centralna Kalifornija razlikuje od svih ostalih dijelova urođeničke Sjev. Amerike. Time je ujedno dovoljno utvrđeno i to, da ovi nazori prvobitno pripadaju centralnoj Kaliforniji t. j. relativnoj prakulturi, dok naprotiv sve mitske natruhe potječu iz susjednih krajeva t. j. od mladih kultura, kako smo to također izravno

dokazali u prvoj točki. Tako veli F. Krause: »Wir finden . . . in der Mythologie den Glauben an einen Schöpfer (besonders bei den Zentralkaliforniern, er fehlt bei den Nordwestkaliforniern) in einer reinen Ausgestaltung, wie er sonst in Nordamerika nicht wieder vorkommt . . .« (str. 91. sa notom 6.). Potanje se o tomu izražava sâm A. L. Kroeber, koji je većinu materijala i skupio: »U centralnoj Kaliforniji nalazimo svuda pravo stvaranje (true creation) svijeta, čovječanstva i njegovih uredaba. Pojam stvoritelja je često sasvim uzvišen (quite lofty), a prevejana djela ili nedostaci obično nijesu s njime u vezi. Često je neka opreka između ovoga dobrotvornoga i uistinu božanskog stvoritelja (truly divine creator) i neke druge osobe, obično Kojota (prerijskog Vuka), koji djelomice surađuje sa stvoriteljem, ali djelomice mu je protivan, jer je odgovoran za smrt čovječanstva i za druge nesavršenosti u sistemu svijeta« (P. Schmidt, l. c. 480.).

Taj Kojote je mitologizirani praotac, koji u duhu lunarne mitologije starije matrijarhatske kulture počinje da rivalizira sa Najvišim Bićem. Ali upravo je za centralne Kalifornijce karakteristično, da Najviše Biće zadržaje svoju supremaciju nad mitologiziranim praocem, dok su kod sjevernih i južnih Kalifornijaca oba međusobno izjednačeni. Mitologizirani praotac u centralnoj Kaliforniji više je tvorevina lunarne mitologije bumeranškog sloja relativne prakulture, kao kod Juin u jugoistočnoj Australiji i Uitoto u Južnoj Americi, negoli starije matrijarhatske kulture, u kojoj su uostalom još dobrim dijelom sačuvane i tradicije bumeranške kulture, kako se to opaža napose u Australiji i u Austroneziji. Na to upućuju neke okolnosti: Kod Juki, koji su najstarije pučanstvo Kalifornije i valjda Sjev. Amerike uopće, Kojote pomaže Najvišem Biću napose time, što je autor ljudskih umijeća i običaja, pa se time očituje kao kulturni heroj t. j. prvi čovjek. Kod Vintun-Penuti i Maidu-Penuti je Kojote protivnik Najvišem Biću poglavito u tome, što je on kriv, da je smrt došla na rod ljudski, a to isticanje, da je prvi čovjek u vezi sa smrću, upravo i jest u duhu bumeranškoga sloja relativne prakulture; možda se međutim u kalifornijskim verzijama ove teme kriju i starije tradicije. Napokon u Kaliforniji, u južnom dijelu, uistinu dolazi neko oružje, koje je nalik

na bumerang (W. Krickeberg, l. c. 138.). Ali se centralni Kalifornijci veoma razlikuju također od Juin i Uitoto u tome, što se je kod ovih drugih Najviše Biće sasvim stopilo sa mitologiziranim praocem, dok kod onih prvih Najviše Biće nesamo ostaje sasvim neovisno od njega, nego zadržaje i svoju potpunu supremaciju nad njim.

Ta se supremacija očituje već u samom imenu Najvišega Bića, i to na dva načina. Dok je naime u sjevernoj i južnoj Kaliforniji Najviše Biće prikazano kao i mitologizirani praotac pod imenom kakove životinje lunarno-mitološkoga značenja, a time je već istaknuta i njihova jednakost, u centralnoj Kaliforniji nosi Najviše Biće vlastita imena. A ta imena opet izriču njegovu suverenost i natprirodna svojstva. Na to je već i sam Kroeber upozorio: »Karakter i funkcije Kojota i stvoritelja stalno (invariably) se fundamentalno razlikuju u mitima Indijanaca ovoga kulturnoga područja. Imena stvoritelja označuju (are indicative) njegovu narav«: kod Juki se zove *Ta i k o m o l t* t. j. onaj, koji ide sâm (He-who-goes-alone), kod Vintun-Penuti *O l e l b i s t* t. j. onaj, koji je na visini (Existing-in-the-above), a kod Maidu-Penuti *K o d o j a n p e t* t. j. onaj, koji je započeo ili načinio zemlju (Earth-Initiator or Earth-maker), ali u mitima se još izričito veli, da je načinio također zvijezde, životinje i ljude, i to sve iz blata, dakle od zemlje, koju je opet on stvorio (P. Schmidt, l. c. 481. i 483.). U mitima se označuju i druga uzvišena svojstva Najvišega Bića. R. B. Dixon čita karakter Najvišega Bića kod Maidu ovako: »Stvoritelj je kroz cijelu seriju (mita) jednako (uniformly) dostojanstven, dobrohotan, nikada se ne snižuje do ludorija (trickery), a uvijek nastoji, da čovjeku učini život udobnim, i da taj život bude besmrtn i sretan... (Miti) opetovano utvrđuju, da je stvoritelj uistinu svemogućí (all-powerfull) ...« (ib. 481. Nota 1.). J. Curtin karakterizira opet Najviše Biće kod Vintun ovako: »*O l e l b i s* živi u najvišem dijelu neba; s njime su najbolji od prvoga naroda. Iz svoje lijepe kuće on vidi sve na zemlji, i čini se, da je realniji i familijarniji nego ikoje božanstvo drugih plemena. On je sigurno djelotvorniji u upravljanju, aktivniji nego ikoje božanstvo drugih indijanskih naroda, koliko znadem. *O l e l b i s* raspolaže s prvim narodom, osim u malo događaja, i on zadrži

kod sebe svakoga, koji mu se sviđi. On šalje na zemlju i transformira, koga drži korisnijim dolje nego gore, i pruža primjer božanstva samovladara (single ruling), koji, premda nije sve-mogući ili sveznajući, jest sposoban da po znanju i službi drugih vlada (beat rule) svijetom na svim mjestima i svuda« (ib. 483. Nota 5.).

Kako sam već spomenuo, Najviše Biće u centralnoj Kaliforniji ističe se osobito stvaranjem, pa ga američki etnolozi redovito i nazivaju stvoriteljem. To svojstvo izraženo je kod Maidu i u njegovom imenu *K o d o j a n p e*, a stvorio je, izravno ili neizravno: zvijezde, zemlju, životinje i ljude. Stvaralačko djelovanje Najvišeg Bića u centralnoj Kaliforniji uopće sintetizira Kroeber ovako: »Ono često pravi (proizvodi, makes) svijet od prvobitne vode (pramora). Općenito pravi također gore i rijeke. Obično stvara (creates) hranu. Gotovo uvijek stvara ljude i često ih dijeli po jezicima i prebivalištima. Daje ljudima njihova umijeća i zanimanja« (ib. 481.). U pojmu stvaranja najviše su se uzdignuli Maidu, jer su se približili pojmu »*creatio ex nihilo*«, koliko to prosječan čovjek uopće može. Analizom i komparacijom utvrdio je to napose Dixon: »Problemi postanka i početka stvari, čini se, da su jako zaokupili maštu od Maidu. I oni se nijesu zadovoljili, da pretpostave svijet već stvoren i pripravljen, što će ga zauzeti pređi čovječanstva, kad stignu do njega, nakon što su prije boravili negdje drugdje, kako su si to zamislila n. pr. mnoga jugozapadna plemena. Niti je ovdje stvaranje samo neka epizoda — ponovno stvaranje, nakon što je ovaj ili onaj uzrok doveo do potopa — kako je to u nekim mitologijama. Ovdje je stvaranje pravi (real) početak: preko njega, iza njega, nema ništa. U početku bilo je samo veliko more, m i r n o i n e o g r a n i č e n o, na koje dode dolje s v e d r o g a n e b a Stvoritelj, ili na kojem on i Kojote plivaju u čamcu« (ib. 481.—482.). P. Schmidt dobro opaža, da je psihološki razumljivo, što primitivnom mišljenju (t. j. mišljenju prosječnog čovjeka uopće!) ne uspijeva, da se u sticanju pojma apsolutnoga stvaranja (»um den Begriff der absoluten Schöpfung zu vollziehen«) otrese svake materije. Tako su i Maidu samo djelomice uspjeli, jer su pojam prvobitnog »ništa« sveli na predodžbu »minimuma materije«: mir-

nog i neograničenog mora i vedroga neba. Ali P. Schmidt lijepo razlaže, da Maidu »ipak teže za najvišim mogućim stupnjem apstraktnoga mišljenja, a postizavaju ga ovdje time, što pretpostavljaju samo nebo bez oblaka, koje se ukazuje u smjeru visine, u vertikalni kao prazno ništa, kao prazan prostor, i sasvim mirno, neograničeno more, koje predstavlja u smjeru širine i dužine, u horizontalni neograničen prazan prostor« (ib. 500.). Međutim valja priznati, da su Uitoto u Juž. Americi svakako dalje dotjerali u tom pogledu; oni operiraju sa »ništa«, prazninom, idejom (naino), razmišljavanjem i t. d., kako smo već vidjeli. Ali neki Maidu, koji su doduše izvan užega područja centralne Kalifornije, ne zaostaju mnogo niti za njima, a odaju također i jači utjecaj lunarne mitologije. Njihovu rafiniranu spekulaciju Dixon odmah i nadovezuje na gornji prikaz: »Svoje spekulacije o postanku ili prethodnom mjestu boravka Stvoritelja ili Kojota vode Maidu u području Sierra unatrag ipak znatno dalje. Oni pričaju, kako je u početku bilo samo beskrajno more i nebo bez oblaka. Polagano se počeo na nebu da uobličuje tanki oblak, koji je rastao, dok nije dosegao znatne proporcije. Tada se postepeno skrućivao, i kako je postao čvrst (solid), postade svjetlosiva Lisica, Stvoritelj. Tada se podigne magla, a od nje, kad se skrutila i tako reći stinula (coagulated), proizade Kojote. Procesom dugotrajnog i napetog mišljenja (by a process of long-continued and intense thought) Stvoritelj stvori čamac, u koji on i Kojote unidu, pa su u njemu mnogo godina plivali, tjerani od vode bez cilja, dok nije čamac obrastao mahovinom i počeo da se raspada, te su bili prisiljeni, da se zamisle u potrebu stvaranju svijeta, na koji će moći da se sklonu« (ib. 482.). Uistinu (Jagan), Uitoto i Maidu, zatim jednom već spomenuti Zuni i napokon neki prerijski Indijanci pokazuju, da su američki urođenici, napose oni Sjev. Amerike, rođeni filozofi!

Čim prekoračimo granice užeg područja centralne Kalifornije t. j. ostavimo Juki, Vintun-Penuti i Maidu-Penuti, bitno se mijenja slika Najvišega Bića. U južnoj Kaliforniji, gdje borave glavna masa od Penuti i dva otočića od Juki, prevladao je sasvim utjecaj velike familije Hoka-Juma, nosioca mlade matrijarhatske kulture. U sjevernoj Kaliforniji, gdje obitavaju

neki Penuti i svi algonkinski Ritva (Jurok i Višok), situacija još je pogoršana, jer se tu sa članovima familije Hoka-Juma sastao primorski val od Athapaska, nosioca starije matrijarhatske kulture. U oba je područja Najviše Biće izjednačeno sa mitologiziranim praocem na taj način, da je i ono predočeno pod imenom kakove životinje lunarno-mitološkoga značenja. Osim toga kod nekih se plemena sasvim stopilo sa Kojotom, ili ga je ovaj potisnuo u pozadinu, pa Kojote sa drugim bićima životinjskog oblika i mitološkog karaktera izvlači zemlju iz pramora, uređuje svijet i poučava ljude. U južnoj Kaliforniji Najviše Biće nosi ime Orla, a kako je postepeno dospio u pozadinu, pokazuju ovi miti o stvaranju. Kod Jokut-Penuti kornjača ili neka močvarica donosi malo zemlje ili pijeska sa dna pramora, od čega Orao načini zemlju, a Kojote mu kvari posao; po drugoj verziji Soko i Gavran uređuju svijet na nalog Orla; po trećoj opet verziji čine to ovi isti sasvim samostalno. Kod Kostano-Penuti su na početku svijeta Orao, Kojote i Kolibrić, pa kod nekog velikog potopa spasava Orao ovu drugu dvojicu; po drugoj verziji ostao je iza potopa samo Kojote, koji »gleda, kako iz nekoga pera, što je plivalo na vodi, nastaje Orao, i oba zajedno stvaraju svijet« (ib. 485.). Kod Salina-Hoka, koji obitavaju između Kostano-Penuti i Jokut-Penuti, veli se, da su Orao, Kojote i Kolibrić braća; iza potopa stvara Orao muža od zemlje, što je sa dna mora donosi na njegov nalog ptica Kingfisher; poslije toga stvara njegovu ženu, i to po prvoj verziji od njegovog rebra, a po drugoj verziji od vlastitog »pera, što ga je sebi izvukao i položio pokraj muža, koji je spavao« (ib. 485. i 483. Nota 7.). U sjevernoj Kaliforniji algonkinski Višok-Ritva još se oslanjaju na ideje centralne Kalifornije, jer stvoritelj nosi vlastito ime: stari muž, koji je gore (Above-Old-Man). Kod sjevernih Maidu-Penuti, koji su u području Sierra, izražena je srodnost Najvišega Bića sa mitologiziranim praocem, Kojotom t. j. prerijskim Vukom time, što Najviše Biće nosi ime svjetlosive Lisice — kao kod Ahomavi-Hoka i Jana-Hoka. Napokon kod algonkinskih Jurok-Ritva, kao i kod većine ostalih plemena Hoka, gotovo je i nestalo Najvišega Bića t. j. stopilo se sa Kojotom, koji sa svojim mitskim drugovima imade glavnu ulogu u mitima o stvaranju. Značajno je također,

da u sjevernoj Kaliforniji mnogi miti pričaju o narodima, koji su prvi živjeli na zemlji, ali su kasnije sasvim izginuli sa lica zemlje. U tomu se sigurno očituje svježja uspomena došljaka. Athapaska i Hoka, na prvobitno stanovništvo Kalifornije: Juki, Ritva i Penuti (ib. 479.—480. i 482.—483.).

Za Kalifornijce su karakteristične također i inicijacije mladeži, koje ih usko vežu sa većinom nosioca relativne prakulture u ostalim kontinentima. Ali kao što su nazori o Najvišem Biću više ili manje pomučeni lunarnom mitologijom matrijarhatskih kultura, tako su inicijacije djelomice sasvim uništene, a djelomice veoma promijenjene pod utjecajem dvaju elementata starije matrijarhatske kulture, i to tajnih društava muževa i ceremonija prigodom prve menstruacije djevojaka. Inicijacije su sasvim propale poglavito u južnom dijelu Kalifornije kod Mivok-Penuti i možda kod Kostano-Penuti (ib. 477. i Krause, l. c. 91. Nota 1.). Na sjevernoj i južnoj granici Kalifornije nalazimo kod plemena (Athapaska i) Hoka-Juma samo spomenute ceremonije za djevojke (ib.). Kod ostalih Kalifornijaca postoje prave inicijacije samo za mladiće, a neki imaju pokraj toga još i menstrualne ceremonije za djevojke. Jedno i drugo se obavlja ili skupno ili pojedinačno. Gdje se ceremonije za djevojke obavljaju skupno, tu je sigurno djelovao utjecaj skupnih inicijacija mladića. Gdje se opet inicijacije mladića obavljaju pojedinačno, tu je teško prosuditi, odakle to potječe. Možda je originalno, jer pojedinačne inicijacije mladića imaju i Minkopi na Andamanima. Možda je posljedica individualnoga totemizma, koji također postoji u Kaliforniji kao i kod Minkopa, ali je razlika u tome, što se u Kaliforniji individualni totem stiče u inicijacijama, odnosno prigodom djevojačkih ceremonija. Nadalje nije isključen niti utjecaj ovih ceremonija, koje se već iz fizioloških razloga svuda po svijetu, gdje postoje, redovito obavljaju pojedinačno. Napokon je moguće, da su na oblik inicijacija mladića utjecala i tajna društva muževa, koja također redovito primaju pojedinačno nove članove, a u Kaliforniji su se uistinu spojila sa inicijacijama mladića i tako proizvela tip inicijacija, kakav smo našli kod Ona na Ognjenoj Zemji. Inače su raznovrsnosti detalja kod pojedinih plemena Kalifornije dosta velike, a i izvještaji o nekim plemenima su manjkavi i ne-

jasni. I P. Schmidt veli: »Der gesamte Tatsachenkomplex der Jugendinitiationen bei diesen Stämmen bedarf noch einer genauen und umfassenden Feststellung« (l. c. 478.). Zato se P. Schmidt i Krause ne slažu u provedenim grupacijama. Tako ne mogu sa sigurnošću da zaključim, da li centralni Kalifornijci imaju većinom samo inicijacije za mladiće, kako to P. Schmidt izvodi, ili također i spomenute ceremonije za djevojke, kako bi izlazilo iz razdiobe, što je daje Krause. Svakako sigurno je međutim ovo: Maidu-Penuti imaju oboje (P. Schmidt, 478. sa N. 1.; Krause, l. c.). Nigdje u Kaliforniji, dakle ni kod Maidu-Penuti nema pravih skupnih inicijacija za djevojke, kakve su kod Jagan i Alakaluf na Ognenoj Zemlji, a donekle i kod Kurnai u jugoistočnoj Australiji (P. Schmidt, 477.—478.); menstrualne se ceremonije u Kaliforniji mogu donekle da isporede jedino sa pojedinačnim inicijacijama djevojaka kod Minkopa. Inicijacije mladića kod Maidu-Penuti kombiniraju u sebi elemente pojedinačnih javnih inicijacija mladića kod Minkopa i skupnih tajnih kod Juin (i Kurnai) u jugoistočnoj Australiji. Povrh toga spojene su te inicijacije sa (tajnim) društvom muževa, pa se tako, premda se obavljaju pojedinačno, konačno ipak najbolje podudaraju sa skupnim tajnim inicijacijama mladića kod Ona na Ognenoj Zemlji. To sve izlazi iz ovoga prikaza: »Der Männerbund . . . ist eine lose Vereinigung der Männer des Dorfes, also meist verwandter Männer . . . Diese Vereinigung hat keine Abzeichen, keine straffe Organisation . . . Als Zweck der Vereinigung wird die Einschüchterung des weiblichen Geschlechtes angegeben . . . Die Knaben werden bei Eintritt der geschlechtlichen Reife unter Beobachtung gewisser Zeremonien, die aus Fasten, Belehrung über die Morallehre und die Mythen des Stammes, Verleihung eines neuen Namens und einem Geisteranzug bestehen, in die Vereinigung aufgenommen« (Krause, 89.; isp. i 71.). Primanje dakle u društvo muževa imade karakter inicijacija za mladiće. To se vidi još napose iz toga, što kod Maidu-Penuti gotovo svi mladići stupaju u to društvo, i što ih stariji muževi upravo silé na to (P. Schmidt, 478. Nota 1.). Povrh toga postoji i pouke u etici i u religijskim tradicijama plemena sadržavaju glavne elemente tipičnih skupnih inicijacija mladeži na Ognjenoj Zemlji i u jugoistočnoj Australiji; postoji

i plesovi opet sjećaju na individualne inicijacije mladeži kod Minkopa (i Bušmana). S time u svezi treba da još istaknem, da kod Kalifornijaca uopće temeljnu socijalnu jedinicu tvori jaka individualna, često puta i monogamijska, familija sa patrijarhatom, osim na sjeverozapadu, gdje se opaža utjecaj matrijarhata (P. Schmidt, 474.—476.; Krause, 66.). Vjeruju također u naplatu ljudskih djela na drugom svijetu (Krause, 91.; C II. 587.).

Izvanjski se kult Kalifornijaca, a napose Maidu-Penuti, očituje poglavito u plesovima i u drugim godišnjim ceremonijama. Ove imadu dođuše mnogo primjesa magije, koncentrirane inače u (tajnim) društvima muževa (isp. Krause, 71. i 89.), ali odaju također veze sa žrtvenim ceremonijama prije lova kod Vedda na Ceylonu i sa svetkovinama kod Uitoto u Juž. Americi, koje nose biljeg i primicijalnih žrtava, kako smo već čuli. Takove velike, zajedničke i godišnje ceremonije kod Maidu-Penuti »sind vor allem Tänze, die eine reiche Ausbeute bestimmter Jagd- und Fischzüge oder bestimmter Ernten gewährleisten sollen, sowie Danksagungstänze für reiche Jagdbeute und reiche Ernten, die besonders im Herbst und Winter stattfinden« (ib. 72.). Ovamo spadaju i »die mancherlei Massnahmen beim Fang des ersten Lachses« (ib. 91.), koje Krause nažalost ne opisuje potanje, a vjerojatno sadržaju u sebi neke ostatke primicijalne žrtve. Bancroft opisuje zahvalnu ceremoniju kod sjevernih Kalifornijaca, kojima pripadaju i algonkinski Jurok-Ritva, ovako: »Die benachbarten Stämme finden sich zum Fest zusammen, und ein alter graubärtiger Mann spricht ein Dankgebet, in welchen er all die im Jahre erhaltenen Wohltaten aufzählt und die Anwesenden ermahnt, durch gute Aufführung und sittliches Betragen noch grössere Wohltaten zu verdienen« (C. II. 585.). Pod većine Penuti nalazimo još i godišnju svečanost za sve pokojnike, koji su tijekom godine umrli: na velikoj lomači spale darove u odijelu, nakitu, oruđu i hrani, te ih tako »pošalju« pokojnicima na drugi svijet (Krause, 72. i 90.—91. sa Notom 12.). Napokon Maidu-Penuti i Čumaš-Hoka upotrebljavaju kao žrtvene darove ili za oznaku svetih mjesta posebne batine, nakićene ptičjim perima (Krickeberg, l. c. 142. i Krause, 64. Nota 1.). Međutim takove batine

nalazimo također kod Indijanaca Pueblo kao potkrepu molitvama i kod Huičol-Pima na mexikanskoj visoravni kao žrtvene darove i potkrepu molitvama (Krickeberg, 152. i 159.), dakle u onim krajevima, gdje dolaze također bilo kakove vrste bumeranga (ib. 77., 138. i 147.). Nadalje sa takovim batinama u ruci plešu žene Neo-Eskima na Alaski prigodom svečanosti za pokojnike (C II. 507.). Slične batine (od vrbe), na kojima ostanu visjeti odstrugani uvojci i pramovi, a imaju sasvim istu svrhu kao i pernate batine u Sjevernoj Americi i sigurno su u vezi sa kultom mitološkoga praoca Medvjeda, naći ćemo u sjeveroistočnoj Aziji kod Ainu i Giljaka. Ako se sada sjetimo, da u Kaliforniji kod Kostano-Penuti Orao, zastupnik staroga Najvišega Bića, nastaje od »pera«, a kod Salina-Hoka Orao od vlastitoga pera stvara prvu ženu: onda je gotovo sigurno, da se i pernate batine u Kaliforniji odnose na kult mitologiziranoga praoca, bilo izravno bilo neizravno, kao posrednika naime pred Najvišim Bićem — »za potkrepu molitvama«.

Glavne religijske elemente centralnih Kalifornijaca sačuvali su i ostali nosioci relativne prakulture u Sjevernoj Americi, ali djelomice u pogoršanom stanju. Napose svuda se ustalio lunarno-mitološki dualizam matrijarhatskih kultura: »Velikom Duhu«, starom Najvišem Biću, protivan je neki »zao duh« t. j. umrli i »zli« praotac, koji šalje naročito bolesti i smrt. Inače imade nekih važnih detalja, napose u kultu.

Kod gorskih Seliša, i to kod plemena t. z. Flatheads, ističe se osobito visoka etika u vezi sa vjerom u Velikoga Duha. Doduše nije sasvim isključeno, da su na njih utjecali i neki misionari na prolazu par decenija prije prvih izvještaja o njima. Ali i tada bi ostala značajna činjenica, da su gorski Seliši tako brzo shvatili, primili, u praksi proveli i zadržali visoke etičke zasade. Pleme Flatheads otkrili su naime u 18. v. neki putnici i misionari, koji su samo prošli kroz njihovu zemlju. Potanji izvještaji potječu istom iz početka 19. v., a već prvi izvjestitelj, trgovac Cox, koji je boravio među njima od god. 1812. do god. 1814., hvali ih veoma: oni su poštene u trgovini, odani svojim poglavcima i nada sve iskreni; u ratu su hrabri (ali i okrutni); žene su izvrsne supruge i majke, i Cox nije čuo ni za kakovu nevjeru (C II. 570.—571.). G. 1840. posjetio je

Flatheads glasoviti misionar, isusovac De Smet. Njemu reče neki 80-godišnji poglavica, koji je dakle oko g. 1780. bio već mladić od 20 godina, ovo: »Dok sam bio mlad i još sve do zrele dobi, ležao sam u dubokom neznanju s obzirom na dobro i zlo, te sam se tada bez dvojbe često zamjerio Velikom Duhu. Zato iskreno molim za oprostjenje. Ali kadgod sam upoznao, da je nešto zlo, odmah sam to istjerao iz svoga srca. Ne sjećam se, da bi u svom životu namjerce i svijesno uvrijedio Velikoga Duha«. Drugi neki poglavica govorio je svojim podanicima kao kakav propovjednik: opominjao ih, da Velikoga Duha ljube, da k njemu uprave svoje prve misli i riječi svakoga jutra i t. d.

De Smet veli, da među njima nije našao nijedne opaçine, osim neke hazardne igre, na kojoj su često izgubili svu imovinu. Naprotiv nabraja gotovo sve kreposti, što ih uključuje u sebi dekalog. Zanimljiva je ova njegova opaska: »Predugo smo se priučili na to, da divljake unutrašnjosti sudimo po onima na granici. Ovi su posljednji naučili sve opaçine bijelaca, koji u svojoj nečistoj težnji za dobitkom nastoje da ih korumpiraju i svojim primjerom obodre.« (Ib. 571.—573.). Mišionar Palladino skupio je sve podatke o Flatheads; dok su još bili pogani, pa zaključuje: »Vjerovali su u dobroga i zloga duha, isto tako u buduće stanje nagrade i kazne . . . Njihov je moralni kodeks bio kratak, ali bogat sadržajem. Poštenje, hrabrost, ljubav prema istini, ljubav prema ženi i djeci, to su bile glavne kreposti, koje su davale pravo na buduće blaženstvo, dok su protivne opaçine donosile beskrajnu bijedu« (ib. 571.). Napokon isusovac Giorda spominje »zahlreiche Opfer, um einer höheren Macht zu danken, um sie zu versöhnen oder günstig zu stimmen« (ib. 573.).

Nešto više doznajemo o tim žrtvama kod sjevernoga ogranka južnih zapadnih Algonkin, koji su prvi susjedi gorskih Seliš. Među ove Algonkin ubrajaju se plemena Kri i t. zv. Blackfeet. O Kri imadem ovaj izvještaj misionara A. Lacombe: »Ovi divljaci priznaju Velikoga Duha ili Gospodara života. Imadu doduše veoma nejasnu ideju o Bogu, ali mu se klanjaju, k njemu vaze i njemu zahvaljuju.« Kri vjeruju i u zloga duha, kojemu žrtvuju pse, da im ne škodi. Velikom

Duhu žrtvuju sobove i jelene (C II. 488.). Slične nazore i uredbe nalazimo i kod Blackfeet. Ali kod njih otkrivamo tragove još starijih nazora i uredaba, koje ujedno međusobno vežu dva skrajnja krila ogromne algonkinske familije: Ritva u Kaliforniji na obali Tihog Oceana i neka izumrla plemena u današnjim državama Kanade i Unije na obali Atlantskog Oceana. A to mora da su onda originalne tradicije svih Algonkin.

Čujmo najprije, što veli o Blackfeet glasoviti misionar, etnograf i etnolog zapadne Kanade Pater A. G. Morice, O. M. I. On spominje religijski dualizam, kakav je kod Kri: priznaju naime Velikoga Duha i zloga duha. Ovome drugome žrtvuju pse, dio lovine ili kakovu inače vrijednu stvar, a bave se s njime poglavito šamani. S Velikim Duhom rivalizira opet Sunce. O njihovom kultu i međusobnom snošaju kaže P. Morice ovo: »Obwohl es scheinen könnte, dass den Schwarzfüssen (Blackfeet) die Sonne als höchste Gottheit galt, wie man aus den jährlichen Festen zu ihrer Ehre schliessen kann . . ., wurde doch sehr allgemein — wenigstens zur Zeit der Entdeckung des Landes — Kiči Manitu oder der grosse Geist als der Herr des Lebens betrachtet, der die Welt und alles Gute darin geschaffen hatte . . . Der grosse Geist wurde durch periodische Feierlichkeiten geehrt, bei denen die Häuptlinge oder die alten Männer ihm öffentlich für die dem Stamme erwiesenen Wohltaten dankten und seinen Beistand gegen die Feinde erflehten. Nach einem heiligen Lied wurde das Fest durch ein Festmahl gekrönt, bei dem die Pfeife mehrmals die Runde machte und das Rohr derselben zuerst gegen die Sonne, die Wohnung der Gottheit, dann der Reihe nach gegen die Erde, gegen die aufgehende Sonne und gegen Westen gerichtet wurde. Dieses war ihre einzige allgemeine Gottesverehrung, und sie kam nicht häufig vor« (C II. 516.). Iz toga se prikaza vidi, da se Veliki Duh i Sunce slijevaju na neki način jedan s drugim, prelaze jedan u drugoga i zajednički participiraju na velikom i sveopćem kultu, na svečanoj zahvalnoj i prozbenoj ceremoniji. P. Morice doduše ističe, da je Veliki Duh stvorio svijet i sve dobro u njemu. Ali spomenuti misionar (iste kongregacije) A. Lacombe tvrdi to i za Sunce: »Die Schwarzfüsse halten die Sonne für dieses schöpferische Wesen und bringen ihm bei

einem grossen Fest zu seiner Ehre blutige Opfer dar. Bei dieser Gelegenheit reinigen sie sich durch Dampfbäder und halten so strenge Fasten, dass sie mehrere Tage weder essen noch trinken« (ib. 488.). Iz oba izvještaja izlazi još i to, da Sunce imade vlastite svečanosti (sa krvnim žrtvama).

Međutim svečana zahvalna i prozbenja ceremonija u čast Velikog Duha i Sunca očividno se sasvim podudara sa velikom zahvalnom svečanosti Kalifornijaca. A takvu svečanost našli smo i u sjevernoj Kaliforniji, gdje borave algonkinski Ritva. Uistinu »iza Sunca«, da tako kažem, krije se kod Blackfeet originalno Najviše Biće, koje se i po imenu i po svojstvima sasvim podudara sa Najvišim Bićem kod Višok-Ritva, a ovo je opet najbliže Stvoritelju centralnih Kalifornijaca. To sve izlazi iz trećega izvještaja o Blackfeet i iz analize njihovih starih predaja o stvaranju, što ih je skupio G. B. Grinnell. »Stvoritelj je N a p i, Stari Muž (Old Man)«, t. j. niti Sunce niti »Duh«, nego upravo onaj Stvoritelj Above-Old-Man, koga smo upoznali kod algonkinskih Višok-Ritva (i centralnih Kalifornijaca). »N a p i je naprosto prvobitno (primar) Biće, neumrli Muž, koji je bio prije, negoli je smrt došla na svijet . . . Sve stvari, što ih je načinio, razumjele su ga, kad im je govorio — ptice, životinje i ljudi . . . Kod N a p i je način stvaranja prilagođen okolini. On je postavio kozoroga (? bighorn) u preriju. Ovaj se tu nije snašao, zato ga je metnuo u hridovite krajeve, gdje ovaj voljko skače okolo. Antilopa je padala na pećinama, zato je nju premjestio u ravnu preriju. N a p i je stvorio muža i ženu od zemlje, ali je ludost žene uvela smrt. N a p i je dao vatru i naučio umijeća, što se odnose na šumu. On je oštro stavio u dužnost molitvu. On će svoju volju objavljevati preko poslanika u životinjskom obličju. Zatim je otišao drugima narodima. Nesreće Indijanaca dolaze odatle, što se ne pokoravaju njegovim zakonima.« Niti poslije smrti nije jednaka sudbina dobrih i zlih, premda niti ideja nagrade i kazne nije jasno izražena: dobri idu u neku vrstu »šeola«, a zli, i to »napose duše muževa, koji su ubijeni u ratu«, postaju škodljivi dusi, koji prouzrokuju bolesti. Blackfeet se mole svaki dan Starome Mužu, ali i Suncu. »Mnogi drže, da je Sunce preuzelo u religiji prvobitno mjesto od N a p i; ili možda N a p i jest Sunce. Ipak njega uvijek pose-

bice zazivaju u molitvi« (A. Lang, *The Making of Religion*, 3. izd., London 1909., str. 237.—238.).

Druga alternativa sigurno ne stoji, već poradi toga, što Blackfeet u molitvama točno luče Na pi od Sunca. A onda naročito poradi toga, što je sada prema kulturnohistorijskim vezama jasno i sigurno, da je prvobitno Najviše Biće kod Blackfeet Na pi, Stari Muž, kojemu su kasnije počeli da otimaju mjesto i s njime se djelomice slijevaju najprije Sunce totemističke kulture, zatim Veliki Duh (mlade) matrijarhatske kulture. Zato njemu pripada i ona svečana zahvalna i prozbenja ceremonija: jedini je on »oštro stavio u dužnost molitvu!« Stari Muž srodan je naime kulturnohistorijski po imenu, po svojstvima i po spomenutoj ceremoniji sa »Starim Mužem, koji je na visini« kod kalifornijskih Algonkin, što više, daleko izvan granica Sjeverne Amerike, i sa »Starcem« Botokuda u istočnom kutu Brazila i sa »Prastarim« kod Jagan na Ognjenoj Zemlji, ovih eminentnih nosioca relativne prakulture, koji također i te kako poznaju i shvaćaju »oštru dužnost molitve«. Naprotiv Sunce je u centru religije i kulta kod Siouks, od kojih je taj kult prešao i na Irokeze (isp. C II. 481. i 560. ss.), a napose kod prerijskih Siouks, prvih susjeda od Blackfeet na jugoistoku. Veliki Duh i zao duh pripadaju opet religijskom dualizmu (mlade) matrijarhatske kulture, koja je od Irokeza, poglavitih nosioca te kulture, prešla i na Siouks. Uistinu, Veliki Duh i zao duh, koji su unišli u religijski sistem gotovo svih Algonkin, nijesu ništa drugo, nego apstrakcije lunarno-mitoloških blizana protivnog karaktera, sinova Pramajke — onih dakle mitskih tvorevina, koje su izgrađene sa najviše detalja, plastičnosti i prozirnosti upravo kod Irokeza, kako sam to već naveo u prvoj točki. Zato Veliki Duh i zao duh imaju veliku ulogu kod Irokeza i Siouks, a Veliki Duh nosi kod prerijskih Siouks također ime »Gospodar života« (ib. 568.) kao kod njihovih susjeda Kri i Blackfeet, južnih zapadnik Algonkin. Ova mo spada i Pramajka, koja se udomaćila kod južnih centralnih Algonkin (Ehrenreich, *Götter und Heilbringer*, I. c. 570.), kao što i šamanizam, koji se raširio među sve Algonkin. Njegovo tuđe, matrijarhatsko podrijetlo očituje se najbolje upravo kod Blackfeet, gdje su žene poglaviti šamani (A. Lang, I. c. 238.—

239.). Starijoj matrijarhatskoj kulturi pripada Veliki Zec, poslanik Velikoga Duha i sin Zemlje ili Mjeseca (sic!), koji je time već prešao u mitološki sistem mlađe matrijarhatske kulture i uistinu dobio također brata protivnog karaktera, što Ehrenreich izričito pripisuje utjecaju Irokeza (l. c. 542. Nota 1. i 570.). Inače je on čistokrvni srodnik Kojota, prerijskoga Vuka, kod Kalifornijaca i Gavrana kod N-da Dene i Paleo-Sibiraca, a njihov sasvim identični drug kod prerijskih Mandan-Siouks zove se izričito »prvi čovjek« (Dähnhardt, l. c. 75.—76.). Miti o Velikom Zecu rašireni su među svima Algonkin, a kod južnih centralnih i istočnih Algonkin on je »božanski osnivač« tajnog društva muškaraca i žena (sic!), u kojem su koncentrirani njegov kult i šamanizam (Krickeberg, l. c. 112.). To sve jasno pokazuje, kamo Veliki Zec spada. Uopće je područje južnih Algonkin, Siouks i Irokeza važno i za opću religijsku povijest upravo poradi toga, što se na njemu dosta jasno daje promatrati prijelaz lunarne mitologije (bumeranškog sloja relativne prakulture i) starije matrijarhatske kulture u lunarnu mitologiju i otvoreni religijski dualizam mlađe matrijarhatske kulture, a paralelno s time također prijelaz tajnih društava u profesionalni šamanizam, u kojemu imaju i žene veliku ulogu. Vjerojatno je također, da su tajna društva, u vezi sa individualnim totemizmom, sasvim uništila inicijacije kod južnih Algonkin (isp. Krickeberg, 108. i C II. 579.).

Da je Stari Muž kod Blackfeet i Višok-Ritva uistinu originalno Najviše Biće svih Algonkin, pokazuje konačno i ova zanimljiva činjenica: na sasvim protivnom kraju algonkinskog svijeta, kod izumrlih Algonkin na obali Atlantskog Oceana, prema najstarijim izvještajima iz početka 17. v. nalazimo Najviše Biće, koje također nije ni Sunce ni Veliki Duh (Kiči Manitu), nego nosi vlastito ime (nepoznatoga značenja) i zaziva se svečanim zajedničkim ceremonijama. Od Labradora sve do Karoline boravila su nekoć brojna algonkinska plemena. Pripadaju dakle djelomice sjevernim, a djelomice južnim i istočnim Algonkin. Među njih su se kao klin zabili Irokezi uzduž rijeke St. Lorenz i prenijeli na njih mnoge elemente svoje materijalne i duševne kulture. Ipak je spomenuto Najviše Biće zadržalo potpunu supremaciju. Tako P. Lejeune izvješćuje

g. 1633. o plemenima Montagnais, Mikmak, Abnaki i dr. u današnjim primorskim državama istočne Kanade: »Es ist ein grosser Irrtum zu glauben, dass diese Wilden keine Kenntnis einer Gottheit haben . . . Sie sagen, es gebe einen, den sie *A t a h o c a n* nennen, der alles gemacht hat. Als ich eines Tages in einer Hütte von Gott sprach, fragten sie mich, was denn Gott sei. Ich sagte ihnen, Gott sei der, welcher alles könne und den Himmel und die Erde geschaffen habe. Da fingen sie an, sich gegenseitig zu sagen: *A t a h o c a n*, *A t a h o c a n*, das ist *A t a h o c a n*!« (C II. 479.—480.). O plemenu Massachusett, na čijem su području danas istoimena država Unije i grad Boston, izvješćuje g. 1624. E. Winslow: »Die, welche in New Plymouth leben, sagen, *K i e h t a n* habe alle andern Götter gemacht, auch einen Mann und eine Frau und durch sie das ganze Menschengeschlecht; wie sie aber über die Erde zerstreut wurden, wissen sie nicht. Sie sagen, zuerst sei kein König dagewesen ausser *K i e h t a n*, der fern im Westen über dem Himmel wohnt, wohin alle guten Menschen gehen und wo sie Überfluss an allen Dingen haben. Die Bösen gehen auch dorthin un klopfen an das Tor, aber er heisst sie in endlose Not und endloses Elend wandern; denn sie werden dort nicht ruhig bleiben. Sie sagen *K i e h t a n* nie, sie halten es aber für eine grosse Obliegenheit und Pflicht, dass ein Geschlecht das andere belehre, und zu seiner Ehre veranstalten sie Feste, rufen und singen, um Überfluss und Sieg und alles Gute zu erlangen . . .« (C II. 475.). Dakle *K i e h t a n* se podudara sa *N a p i* u svim glavnim crtama i u mnogim detaljima! Slično biće nalazimo i daleko na jugu kod algonkinskih plemena današnje države Virginije (južno ispod Washingtona), o kojima izvješćuje g. 1612. W. Strahey: »Sie glauben an den grossen Gott, der die ganze Welt regiert, die Sonne scheinen lässt, den Mond und die Sterne, seine Begleiter, erschafft, grosse Mächte, die bei ihm wohnen (isp. *M i n k o p e*, *A k a l u f* i *B o t o k u d e*!) und durch deren Kraft und Einfluss die untere Erde geregelt wird und nach den Jahreszeiten Früchte hervorbringt. Sie nennen ihn *A h o n e* . . .« (C II. 471.—472.)).

Iz svega toga valja također da zaključimo, da su i Flat-heads, odnosno uopće Seliš, koji su jezično srodni sa Algon-

kin, nekoć poznavali Najviše Biće, koje se podudaralo sa Napí kod Blackfeet, ali se kasnije vjerojatno stopilo sa Velikim Duhom.

Kod Paleo-Eskima nalazimo iste originalne elemente i iste tuđe primjese kao kod Algonkin (isp. C II. 489. ss.), na koje se odmah i nadovezuju na Labradoru. Zato ću se ograničiti samo na neke detalje. Svi Eskimi, a napose Paleo-Eskimi, priznaju Najviše Biće, koje zovu Torngarsuk ili Tornassuk. »On vlada nad svima dusima pomoćnicima i zaštitnicima, ili tornat (t. j. predima, isp. Vedda na Ceylonu i Dama u Africi!); sa svima ovima raspoláže on po volji«. Pokraj njega udomaćila se Pramajka mlade matrijarhatske kulture, Sedna, napose kod Paleo-Eskima oko Hudson-Bai (R. Radini L. H. Gray u »Encycl. of Rel. and Eth«, Vol. V., Edinburgh 1912., str. 394.). O grönlandskim Paleo-Eskimima važan je ovaj izvještaj iz g. 1765., što ga daje D. Cranz, koji se opet u glavnom oslanja na mnogoljetnog misionara H. Egede (1721.—1736.): »Das gute Wesen, Torngarsuk, verteidigt die Grönländer nicht immer, doch lieben und schätzen sie es und wünschen nach dem Tod zu ihm zu kommen und mit ihm im Überfluss zu leben. Wenn die Europäer ihnen von Gott und seiner Allmacht reden, so glauben sie, das sei ihr Torngarsuk, obgleich sie ihm nicht die Allmacht und die Herrschaft über alle Dinge zuschreiben. Eigentliche Verehrung erweisen sie ihm nicht, weil er so gut sei, dass er nicht erst die Wünsche und Opfer erwarte. Doch haben sie die Gewohnheit, auf der Jagd oder beim Fischfang ein Stück Speck oder das Fell eines Tieres, besonders die Haut des ersten Renntieres, das sie erlegen, auf einen grossen Stein zu legen, und fragt man sie nach der Ursache dieses Brauches, so antworten sie, sie hätten dies von ihrem Vätern gelernt, welche es taten, um Glück in den Unternehmungen zu haben« (C II. 495.). Tako dakle nalazimo na skrajnjem sjeveroistoku Sjeverne Amerike, među polarnim ledenjacima, primicijalne žrtve, koje se prema cijelome kontekstu izvještaja prinose Najvišem Biću!

A konačni je rezultat sigurno taj, da se nosioci relativne prakulture u Sjevernoj Americi, koji su poglaviti predstavnici ove kulture uopće na sjevernoj hemisferi, podudaraju sa

svojim srođnicima južne hemisfere nesamo u temeljnim crtama svoje originalne religije, nego i u mnogim njezinim detaljima: od grönlandskih Eskima preko južnih zapadnih Algonkin do centralnih Kalifornijaca teče uska doduše, ali sigurna struja nazora i uredaba, koja preko sjeveroistočne Azije veže slične struje Južne Amerike s jedne strane i Oceanije, Južne Azije i Afrike s druge strane.

(Nastavak slijedi).

